

Stipan TROGRLIĆ, **Katolička crkva u Istri između otpora i potpore talijanskoj vlasti u Istri 1918. – 1943.**, Državni arhiv u Pazinu – Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Pazin 2019., 310 str.

Stipan Trogrlić u svojoj novoj knjizi *Katolička crkva u Istri između otpora i potpore talijanskoj vlasti u Istri 1918. – 1943.*, koju su zajednički objavili Državni arhiv u Pazinu i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, donosi pregled i analizu krucijalnih zbivanja u Istri s obzirom na položaj Katoličke crkve i njezine unutarnje prijepore u kontekstu podjela izazvanih novom situacijom nakon završetka Prvoga svjetskog rata. Na neki način, ova je knjiga nastavak prethodnih istraživanja autora, navlastito onih koji se odnose na povijest katoličkog pokreta u Istri od kraja 19. stoljeća do početka Prvoga svjetskog rata. Zapravo se može uvodno istaknuti da je upravo Trogrlićevom zaslugom u hrvatskoj historiografiji otvorena važna tema uloge Crkve s naglaskom na formi političkog katolicizma u Istri u prvoj polovici prošlog stoljeća, zahvaćenoj ratovima, međuetničkim borbama istovjernih narodnih skupina, radikalnim rješenjima, slomom starih poredaka i uspostavom novih režima, u kojima su se, općenito govoreći, perpetuirali stari ili nametali neki novi problemi. U skladu s pravilima struke, Trogrlić je u uvodnom poglavlju označio genezu problema kojim se bavi. On vidi ishodište budućih gibanja u događajima iz 1848. godine, koji su neminovno Katoličku crkvu uvukli u raspravu o nacionalnom pitanju kao sastavnom dijelu modernih političkih kretanja, koja su započela obuhvaćati šire slojeve. Takvo polazište vodi nas i u poznavanje podjela koje su pratile linije etničkog mozaika istarskog poluotoka, ali i u intenzivan prodor nekih ideologija koje su dugotrajno rastakale multinacionalno obilježje Habsburške Monarhije. U tom se smislu možemo prisjetiti i biskupa Juraja Dobrile, koji je najviše utjecao na pojavu preporodnog pokreta i pripremio Crkvu u austrijskoj Istri za ulazak u liberalno razdoblje, kad su jačali utjecaji države s njezinim suverenim pravima i nicali novi građanski pokreti. U takvim je izmijenjenim uvjetima Dobrila želio očuvati tradicionalne vrijednosti, zadržati utjecaj Crkve kao brane prodoru doktrinama liberalizma koje su se protivile njezinu vjerskom i socijalnom nauku te reformirati granice biskupijskih jurisdikcija u korist većih crkvenih područja koje bi na učinkovitiji način djelovale na svoje vjernike. Istodobno je njegovo zalaganje za uporabom staroslavenskog jezika i glagoljice u službi bilo važna stepenica za oblikovanje zasebnog identiteta i obranu od talijanskog nacionalizma. Slom Dvojne Monarhije, vojna okupacija, trijumf dijela ciljeva iredentističkog pokreta, zatim i antiklerikalnih fašista te Rapalski ugovor označili su bolni rez, koji je tražio sasvim drukčije ponašanje u vođenju i vjerskog i političkog života, tim više što se znatan dio civilnih političara iz hrvatskog i slovenskog korpusa preselio u Kraljevinu SHS, nakon što je uvidio da se njihova zemlja više nije mogla obraniti od talijanskih presizanja ni preuzimanjem jugoslavenskog programa ni na neki drugi način. Započelo je vrijeme potiskivanja sa stečenih pozicija i suočavanja s bolnim procesom denacionalizacije, što nije samo specifičnost Istre nego i drugih zaposjednutih područja.

Što se tiče historiografske analize, ovo je djelo sastavljeno na temelju poznavanja brojnih materijala u hrvatskim arhivima, poglavito onih u Pazinu, Poreču, Kanfanaru i Puli, kao i bogate sekundarne literature, dok je talijanska strana predstavljena odabranim naslovima njihove historiografije i pojedinim tekstova s portala. Na pojedinim mjestima posebno

su istaknute korijenite razlike u pristupima dviju nacionalnih historiografija, osobito u ranijim razdobljima, koja se odlikuju optužbama, predrasudama i nepovjerenjem prema drugoj strani. Zbog toga Trogrlić preporučuje da se povijesti istarskog područja sa svim njezinim teretima i spornim temama pokuša nijansiranije pristupiti.

Propast Austro-Ugarske rezultirala je talijanskim zauzimanjem dijela njezinih južnih područja, koja su joj i prije jamčile članice pobjedničke Antante. Trogrlić u tim okolnostima prvo kreće s opisom ponašanja Svete Stolice. Papa Benedikt XV. zagovarao je tijekom Prvoga svjetskog rata mirotvornu politiku, pokušavao je posredovati i nije se svrstavao ni na jednu zaraćenu stranu, a u neposrednom poraću nije imao stvarnih mogućnosti da utječe na tijek Mirovne konferencije, nego je samo mogao uputiti apel da se Europa ne dijeli na poražene i pobjednike. Trogrlić je zatim opisao enciklike pape Pija IX. u kojima su osuđeni korijeni rata i zatražen povratak moralnim načelima Katoličke crkve, prešavši na pretresanje utjecaja uvođenja fašističkog režima, koji je ključan za shvaćanje događanja iznesenih u ovoj knjizi. U tom je kontekstu opisao kako su se odvijali sporovi između Crkve i Mussolinija, protumačio je korijene razlika i ona područja na kojima su mogli surađivati (na primjer prema korporativnomu sustavu, odbacivanju boljševizma, masonstva i odnosu prema Građanskom ratu u Španjolskoj), a pritom je posebno poglavlje posvetio Lateranskim ugovorima i njihovim posljedicama za vjerski život. To poglavlje završava tvrdnjom da se Crkva nadala da joj konkordat nudi povoljnije djelovanje u radu s vjernicima i odbacivanje getoiziranja, a Mussolini se nadao da će taj ugovor biti podloga za lojalnost talijanskih katolika, koja bi bila važna za stabilnost njegova režima, što i nije odgovaralo mišljenjima fašističkih glavešina sklonih totalnoj upravi države nad svjetovnim, ali i duhovnim područjem, poput filozofa Giovannija Gentilea. Uz to je protumačeno i stajalište Katoličke crkve prema nacionalsocijalističkim idejama, osobito preko izvorno na njemačkom napisane enciklike *Mit brennender Sorge* (*S gorućom brigom*), koja je izrazito kritički sagledavala ulogu Trećeg Reicha.

Slijedi analiza crkvene hijerarhije u Istri, koja obuhvaća područje današnje Porečke i Pulske biskupije, a polazi se od prikaza Goričke nadbiskupije, u čijem su sastavu bile Tršćansko-koparska i Porečko-pulska biskupija. Uvodnim portretiranjem nadbiskupa i biskupa autor je ilustrirao povijesne situacije, započevši s nadbiskupom Frančišekom Sedejom, koji je stolovao 1906. – 1931., kad je odstupio pod pritiscima fašističke uprave. Slijedilo je tomu trogodišnje razdoblje apostolskog administratora, talijaniziranoga Hrvata Giovannija Sirottija, i konačno biskupovanje Carla Margottija. Sirottijev slučaj pokazuje da je imao otvorenu potporu fašista, ali ne i Vatikana, dok Trogrlić za Margottija piše da se teško nosio s ravnopravnim pristupom prema Hrvatima i Slovencima, nastojeći provoditi talijanizaciju crkvenih struktura. Nakon toga prikazani su životopisi tršćansko-koparskih biskupa Andrije Karlina, Angela Bartolomasija, Luigija Fogara, Antonija Santinija, odnosno porečko-pulskih Trifuna Pederzollija i Raffaelea Radossija. Iz toga se popisa vidi koliko su podrijetlo i vrijeme ustoličenja utjecali na držanje pojedinih biskupa. Po tome se izdvajaju biskupi Karlin, koji je bio autentičan predstavnik Austro-Ugarske Monarhije, svjestan svoje nacionalne pripadnosti i lojalan sljedbenik krune, te, s druge strane, Fogaro, koji se protivio zabrani propovijedi na hrvatskom i slovenskom jeziku, zalažući se za obranu autonomije Crkve kad je riječ o unutarcrkvenom odnosu, odnosno za prava svih vjernika neovisno o etničkoj

pripadnosti, a time i za otpor prema fašizaciji ili nasilnoj talijanizaciji. Primjer Fogarova odbijanja (1934.) da blagoslovi spomenik Giuglielmu Oberdanu, atentatoru na Franju Josipa, također govori o načelnom stajalištu prema teroru u politici. Takva su stajališta, dakako, izazivala reakcije fašističkih predstavnika vlasti, koji su u njima vidjeli slabost popuštanja protivnicima talijanske dominacije. Zbog toga se čini opravdana autorova kratka kritika dijela hrvatske ili jugoslavenske historiografije koji je plasiralo ocjenu da je Fogar taktički branio svoje slavenske svećenike, a strateški se slagao s »mirmom politikom asimilacije«. Trogrlić u tom pogledu zaključuje da se kod Fogara »radilo o strogom poštivanju katoličkih moralnih načela vezanih uz domoljublje i međunacionalne odnose«. Na taj način ponuđen je odgovor na pitanje u knjizi koje se odnosi na izazove talijanskih biskupa između evanđeoske misije i talijanizacije, između univerzalnih katoličkih načela i denacionalizacije netalijanskog stanovništva. Vrijedna promišljanja i poticajna za raspravu jesu i gledišta o biskupu Santiniju iz vremena kapitulacije Italije koja se odnose na partizane i njihovo definiranje kao komunističkog i nacionalističko-slavenskog pokreta.

Već za vrijeme vladavine talijanske vojne vlasti 1918. – 1920. hrvatski su svećenici označeni kao glavni nositelji slavenske promidžbe koja ima obilježje suprotstavljanja talijanskoj premoći, pa i »konačnom rješavanju slavenskoga pitanja« kad je riječ o talijanskim zonama državnog interesa. Stoga su se od početka nalazili na radaru državnih služba, slani u konfinacije ili izvrgavani drugim represivnim postupcima. Trogrlić pokazuje da su se hrvatski i slovenski svećenici poslije nastavili povezivati u otporu prema talijanizaciji i fašizaciji, rabeći pritom pojam »kleričkoga antifašizma«. U kontekstu pak talijanskih svećenika zaključio je da samo manji dio iz njihovih redova otvoreno stao uz Mussolinijev poredak, a najznatniji dio klonio se politike i nije se mogao poistovjetiti s držanjem prefekata koji su na terenu provodili fašističke ciljeve. Zbog toga Trogrlić upozorava na potrebu opreznog čitanja promidžbene literature iz međuraća, koja je ponekad nepravedno demonizirala gotovo sve talijanske svećenike kao produženu ruku politike, ali istodobno ukazuje i na primjere kad je Crkva u tadašnjoj Istri tendenciozno nastupala prema Hrvatima i Slovencima, poput upravljanja nad dijelom bogoslovnih sjemeništa, izuzevši sjemenište u Gorici, koje je za vrijeme nadbiskupa Sedeja poštivalo nacionalne identitete. Ova knjiga primjereno je sastavljen pregled koji nam je potreban za razumijevanje crkvenih prilika, pa i širih zbivanja u Istri između dvaju svjetskih ratova. Upravo je u tom vremenu dolazilo do teških udara za hrvatsko obilježje Istre, o čemu nekako, kad je riječ o historiografiji, manje znamo u odnosu na prijašnja razdoblja obilježena preporodnim nastojanjima. S gledišta nacionalne svijesti istraženo je vrijeme bilo neprijeporno obilježeno nazatkom, stalnim pritiscima fašističkog sustava i otporima koji nam zapravo pokazuju što je bio za dio Hrvata izvorni antifašizam. Bilo bi, isto tako, korisno čitati što se događalo nakon 1943. godine, kad iz Istre odlaze talijanski biskupi i velik dio Talijana. Zbog toga očekujemo da će nas autor obradovati novim djelom koje bi moglo zadovoljiti našu znatiželju.

Stjepan Matković